

УДК 343.8

О. В. Погорелов

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, Україна*

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ ЯК ПРОВІДНА ФОРМА ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено особливості легалізації кримінальних доходів в умовах глобалізації та визначено міжнародні інституційні засади протидії їй.

Ключові слова: легалізація кримінальних доходів, економічна злочинність, глобалізація, протидія злочинності.

В статье исследованы особенности легализации криминальных доходов в условиях глобализации и определены международные институциональные основы противодействия ей.

Ключевые слова: легализация криминальных доходов, экономическая преступность, глобализация, противодействие преступности.

The article researches the features of money laundering as the main form of economic crimes under the conditions of globalization and defines international institutional framework for anti-laundering actions.

Keywords: money laundering, economic criminality, globalization, criminality counteraction.

Глобалізаційні явища нині є одним з основних чинників розвитку світової економіки та людства загалом. одночасно будучи при цьому магістральною тенденцією такого розвитку. Незважаючи на численність позитивних змін, які глобалізація спричиняє в економіці та суспільстві (збільшення можливостей для взаємодії та обміну різноманітними ресурсами та продуктами суспільної діяльності у планетарному масштабі на основі суб'єктивного скорочення відстаней, прискорення часу та об'єктивного збільшення обсягів інформаційних та інших видів ресурсів), вона лежить в основі загострення низки негативних явищ. Одним із таких негативних явищ є економічна злочинність, зокрема, у формі легалізації кримінальних доходів.

У сучасному світі економічна злочинність, вийшовши за рамки національних кордонів, перетворилася на транснаціональне явище та глобальну загрозу людству. А стрімкість фінансової глобалізації, формування глобальної фінансової системи та ускладнення світової фінансової архітектури поруч із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій зумовили виведення на провідні позиції у міжнародному вимірі економічної злочинності таку її форму, як легалізація кримінальних доходів.

Поширення такого негативного явища як легалізація кримінальних доходів та його негативний вплив на розвиток світової й національних економік зумовили підвищений інтерес до нього з боку вітчизняних та іноземних дослідників.

Зокрема, легалізація кримінальних доходів як загроза національній та міжнародній економічній безпеці досліджувалася російським ученим О. О. Суєтіним [1], українським економістом М. І. Флейчук [2] та ін. Також значна увага приділяється кримінологічним аспектам легалізації кримінальних доходів та боротьбі з нею [3; 4]. Легалізація кримінальних доходів у національному міжнародному дискурсі стала предметом досліджень, зосереджених на пошуку джерел такого виду злочинної діяльності, розкритті її механізмів, систематизації інструментів і методів протидії їй [5–7]. Також треба відокремити напрям досліджень щодо визначення інституційних засад протидії легалізації кримінальних доходів на глобальному та національному рівнях [8; 9].

Однак треба зауважити, що більшість наявних досліджень, присвячених різним аспектам явища легалізації кримінальних доходів та протидії йому, мають

недостатнє економічне обґрунтування, розглядають переважно правові проблеми, пов'язані з предметом дослідження. Недостатнім є і науковий доробок щодо комплексного дослідження легалізації кримінальних доходів як економічної категорії та обґрунтування її специфіки, зумовленої впливом глобалізаційних процесів.

Мета даної статті – визначення тенденцій розвитку та чинників легалізації кримінальних доходів як провідної форми економічної злочинності в умовах глобалізації задля підвищення ефективності методів та інструментів протидії їй.

Глобалізація економіки стала однією з рушійних сил, що зумовила вихід економічної злочинності на транснаціональний рівень. Лібералізація зовнішньоекономічних відносин так само, як і лібералізація внутрішнього виміру більшості національних економік поруч із розвитком техніки, формуванням єдиного інформаційного простору, розширенням можливостей щодо здійснення торговельно-фінансових операцій на міжнародному рівні збільшили можливості та підвищили привабливість щодо виведення економічної злочинності на транснаціональний рівень. Якщо до другої половини ХХ ст. економічна злочинність переважно розвивалася в рамках окремих країн, мала специфічні національні риси, а протидія їй перебувала в межах повноважень національної влади, то з кін. ХХ ст. вона вийшла за межі національних кордонів. Набувши рис транснаціональності, економічна злочинність отримала доступ до ринків інших країн, а сучасні банківські та інформаційні технології дозволили полегшити реалізацію кримінальних задумів та відіграли сполучну роль між окремими національними елементами транснаціональних злочинних мереж.

Адаптаційні можливості економічної злочинності, підкреслені В. В. Лунєвим [10] та І. В. Устиною [11], зумовили набуття нею таких специфічних рис в умовах глобалізації, як вертикальність щодо глобалізаційних процесів у різних сферах суспільного життя (тобто «пронизування» економічною злочинністю усіх сфер, де відбуваються глобалізаційні процеси – політичної, економічної, соціальної тощо); масштабність (вихід на глобальний рівень супроводжувався зростанням обсягів економічної діяльності кримінального характеру); поліморфність (формування та активізація численних форм економічної злочинності, у тому числі нових, пов'язаних із розвитком науки, техніки, суспільства, – кіберзлочинності, злочинності у сфері міграції, злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності, міжнародного банківського бізнесу тощо); кооперацією світових центрів економічної злочинності, яка прийшла на зміну їхній конфронтації; набуття суб'єктами економічної злочинності мережевого характеру (економічні злочинні угруповання, маючи транснаціональний характер, наслідують мережеві структури, притаманні міжнародному легальному бізнесу, що дозволяє їм розосереджувати об'єкти свого нелегального економічного інтересу між різними країнами, зменшуючи при цьому ризики розкриття злочинного бізнесу); економізація різних видів злочинності, тобто підвищення зацікавленості фінансових та економічних результатів злочинних дій з боку суб'єктів злочинності, передусім організованої, що традиційно мали неекономічне спрямування (наприклад, екстремістські угруповання).

Поліморфність економічної злочинності поруч із збільшенням її масштабів зумовили потребу в точному визначенні сутності та елементного складу даної категорії. Щодо терміна «економічна злочинність», то до теперішнього часу розуміння його сутності є неусталеним; різні автори по-різному тлумачать його сутність, що, у свою чергу, позначається на відсутності чіткого класифікаційного підходу до визначення її елементів.

Так, Г. К. Мішин розглядає економічну злочинність як соціальний прояв всезагальної боротьби за виживання [12, с. 33–34], тобто як об'єктивно необхідне явище, в основі якого полягає конфлікт економічних інтересів. При цьому, він

включає до економічних злочинів усі злочини проти власності, які тим або іншим чином пов'язані з функціонуванням ринкового механізму.

Натомість Б. Свенсон [13, с. 146] указував на важливість мотиваційного критерію економічної злочинності, згідно з яким до економічних злочинів належать тільки ті, які мають на меті досягнення економічної вигоди злочинним суб'єктом.

В. В. Лунеев до критерію корисливої мотивації економічної злочинності додає критерій економічних зв'язків: економічна злочинність, крім корисливої спрямованості, має важливу характеристику – безпосередній зв'язок з економічними відносинами на національному та міжнародному рівнях [10, с. 491].

В. М. Єгоршин та В. В. Колесніков дотримуються більш вузького підходу до визначення сутності економічної злочинності: в ній вони вбачають лише діяльність, що ведеться суб'єктами підприємницької діяльності з використанням методів, що спрямовані на досягнення незаконного збагачення [14, с. 99].

Вказані підходи перебувають у рамках неокласичної теорії, згідно з якою максимізується цільова функція (у даному випадку ключовою стає мотивація здійснення злочину, ціль злочинної діяльності), ринкові механізми функціонують незалежно та ефективно, а суспільні інститути відіграють нейтральну роль, тоді як у суспільстві діють саморегулюючі механізми.

Проте протидія економічній злочинності перебуває у фокусі суспільної уваги, на боротьбу з нею спрямовані численні суспільно-правові інститути, а отже, через об'єктивні факти протидії економічній злочинності з боку таких інститутів обмежувати їхню роль нейтральною позицією неможливо. Інакше кажучи, потрібно звернутися до засад інституційної економічної теорії. Згідно з даною теорією економічна злочинність базується на принципах системності, саморозвитку та зовнішніх обмежень, інерційності, плинності, діалектичного протиріччя детермінізму та свободи вибору. В рамках інституційної економічної теорії економічна злочинність розуміється як елемент тіньової економіки, що характеризується властивостями адаптивної системи, що самоорганізується, але функціонує в межах існуючої системи соціальних інститутів, притаманних даному суспільству [15, с. 35–36]. У свою чергу, С. Гриценко в рамках інституційної теорії дає визначення економічній злочинності як сукупності інституційних девіацій, що є різновидом опортуністичної поведінки, притаманної злочинним суб'єктам, які переслідують власні економічні цілі за нехтування інституційними нормами існування суспільства та інтересами інших суб'єктів [16, с. 21].

Узагальнюючи наведені підходи, економічну злочинність можна визначити як сукупність злочинних порушень економічних відносин, що усвідомлюється злочинним суб'єктом, має на меті його економічну вигоду за рахунок втрати вигоди іншими суб'єктами та супроводжується порушенням нормального функціонування інституційного середовища.

Неоднозначність тлумачення сутності економічної злочинності зумовлює розбіжності у розумінні її елементного складу. При цьому існують непорозуміння щодо співвідношення понять «економічна злочинність», «злочинність у сфері економіки», «господарча злочинність», «тіньова економіка» тощо. Аналіз літературних джерел, присвячених семантиці даних понять (напр., див. [10; 12; 14; 17; 18]), дозволяє створити таку термінологічну ієрархію:

1) тіньова економіка – складова національної економічної системи, яка становить собою сукупність відносин між суб'єктами у процесі відтворення матеріальних благ на основі прихованої від державних органів економічної діяльності кримінального або некримінального характеру;

2) злочинність у сфері економіки (або злочинність у сфері економічної діяльності) – найширше поняття щодо злочинності, яке охоплює всі види злочинів, що спрямовані проти власності та мають корисливу мотивацію;

3) економічна злочинність – злочинність, що виражається у порушенні нормального функціонування економічної системи та протікання економічних відносин;

4) господарча злочинність – сукупність злочинних діянь, що відбуваються у певних галузях та секторах національного господарства та спотворюють функціонування господарського механізму національної економіки.

За такого підходу чітко відокремлюється видовий склад злочинів, що у сукупності створюють змістовне наповнення терміна «економічна злочинність»: до числа економічних злочинів включають лише ті, яким притаманні такі специфічні риси:

- належність до сфери економічних (товарно-грошових) відносин;
- організованість;
- її суб'єктами виступають суб'єкти економічної діяльності;
- прикриття злочинної діяльності законною економічною діяльністю;
- спричинення економічної шкоди;
- спрямування на отримання економічної вигоди;
- усвідомленість і цілеспрямованість;
- систематичність і тривалий характер злочинної діяльності;
- здійснення злочинів у рамках професійної діяльності їхніх суб'єктів.

Відповідно до цих критеріїв економічна злочинність включає:

- 1) монопольні злочини;
- 2) шахрайство;
- 3) цифрові махінації (кіберзлочинність);
- 4) діяльність фіктивних організацій;
- 5) фальшування бухгалтерських документів;
- 6) порушення прав найманих працівників;
- 7) порушення прав споживачів;
- 8) нечесна конкуренція;
- 9) фінансові, податкові, митні порушення;
- 10) валютні порушення;
- 11) біржові та банківські порушення;
- 12) порушення, що завдають шкоди довікллю;
- 13) легалізація кримінальних доходів («відмивання» грошей та майна, отриманих злочинним шляхом) [19].

Тобто легалізація кримінальних доходів є формою економічної злочинності, яка проявляється у приховуванні незаконного походження доходів (у вигляді фінансових або матеріальних активів), спотворення природи їхнього походження, місця походження, розташування, напрямів руху, фактичної належності тощо, із подальшим наданням таким доходам правомірного вигляду щодо права володіння, користування та розпорядження ними [20, с. 435].

Групування економічних злочинів за ознакою суб'єкта злочину [21, с. 18] (фізична особа, яка вчиняє економічні злочини в рамках своєї професійної діяльності, або юридична особа чи її окремі представники) дозволяє виокремити дві групи форм економічної злочинності: економічна злочинність за родом професійної діяльності (включає шахрайство різних видів, цифрові махінації, окремі види валютних, біржових, банківських порушень тощо) та корпоративну злочинність (монопольні злочини, діяльність фіктивних організацій, фальшування бухгалтерських документів, порушення прав найманих працівників і споживачів тощо).

Групування за ознакою суб'єкта злочину не дозволяє віднести «відмивання» (легалізацію) отриманих незаконним шляхом грошей або майна до економічних злочинів, що виокремлюються за родом зайнятості або належать до корпоративних злочинів. Адже легалізація кримінальних доходів може мати суб'єктом як конкретну особу, що в рамках своєї професійної діяльності легалізує незаконно отримані доходи з метою отримання власної вигоди, так і юридичну особу, що легалізує незаконно отримані корпоративні доходи з метою набуття вигоди корпорацією.

У випадку застосування критерію об'єкта злочину відокремлюють такі групи форм економічної злочинності, як фінансові злочини; злочини щодо правил конкуренції; злочини проти прав споживачів; злочини проти державного регулювання економіки; комп'ютерні злочини; злочини щодо незаконної експлуатації довілля та злочини проти прав найманих працівників [22, с. 32]. Поєднання наведеного вище визначення сутності легалізації кримінальних доходів із групуванням форм економічної злочинності за об'єктом злочину дозволяє віднести дану форму до фінансових злочинів, причому до тієї частини фінансових злочинів, які зазіхають на фінансову систему держави (альтернативною частиною фінансових злочинів є злочини, що зазіхають на фінансову систему бізнесу).

Таким чином, легалізацію кримінальних доходів можна представити як елемент економічної злочинності, що поєднує як злочини, скоєні фізичними особами в рамках їхньої професійної діяльності, так і корпоративні злочини, та належать до фінансових злочинів, які зазіхають на фінансову систему держави (рис. 1).

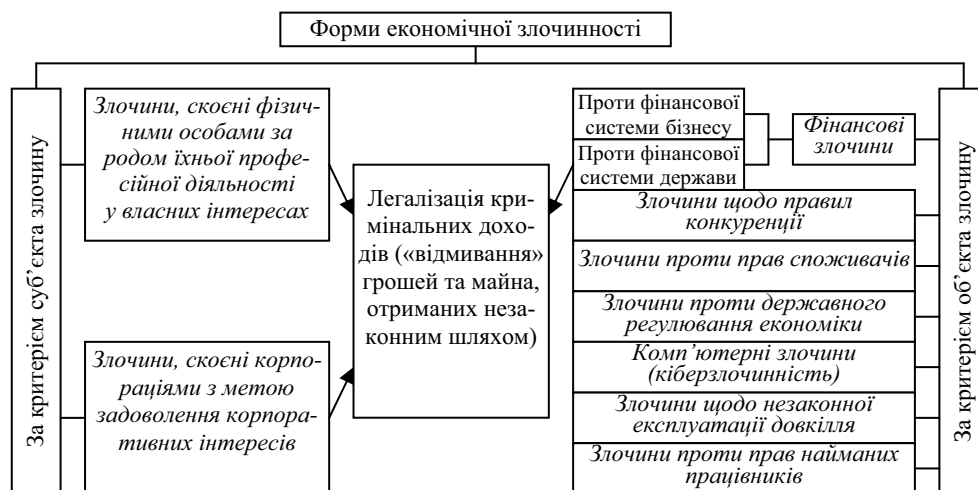

Рис. 1. Місце легалізації кримінальних доходів у системі форм економічної злочинності

Зважаючи на визначені вище специфічні риси економічної злочинності в умовах глобалізації, особливо щодо її вертикальності, масштабності та мережевого характеру зв'язків між суб'єктами, легалізація кримінальних доходів, вийшовши на міжнародний рівень, посідає одне з провідних місць серед форм економічної злочинності. Так, за даними UNODC, щорічний потік коштів і майна, що підлягають легалізації, становить від 2 до 5 % світового ВВП, або від 800 до 2000 млрд дол. США [23]. Навіть беручи до уваги лише нижню межу оцінки обсягів легалізації кримінальних доходів, такі масштаби злочинної діяльності у даній формі викликають серйозне занепокоєння з боку світової спільноти та вимагають вжиття заходів щодо протидії їй.

Як форма економічної злочинності легалізація кримінальних доходів відома протягом тривалого часу: таке явище зафіксовано ще за часів Стародавнього Світу, зокрема у Давньому Римі та Давньому Китаї були відомі найзагальніші

принципи легалізації кримінальних доходів шляхом приховування таких доходів, виведення їх до інших країн або інвестування в об'єкти, розташовані в інших країнах. Тобто з самого початку свого існування легалізація кримінальних доходів мала міжнародний характер, хоча, зважаючи на нерозвиненість комунікаційних засобів та несформованість світової фінансової системи, вона мала географічно обмежені масштаби та не набула ознак глобальності.

Особливого поширення дана форма економічної злочинності набула за часів «Великої Депресії», що мала місце у США у 1920–1930-х рр., коли кримінальні кола здійснювали масштабні фінансові операції щодо переведення у безготівковій фінансові активи, у тому числі закордонні, готівкових коштів, отриманих незаконним шляхом від кримінального грального бізнесу, бутлегерства та ін.

Власне, поняття «відмивання» грошей та власності, отриманих незаконним шляхом як окрема економічна та кримінологічна категорія, з'явилося на початку 1970-х рр. у зв'язку з прийняттям у США Акта щодо банківської таємниці (Bank Secrecy Act), згідно з яким фінансові інституції мали повідомляти уповноваженим органам про валютні операції, обсяги яких становили від 10 тис. дол. США. Традиційними джерелами отримання кримінальних доходів, які у подальшому піддавалися легалізації, були здирництво, азартні ігри, проституція, незаконний продаж спиртних напоїв, інші види традиційної кримінальної діяльності.

Проте в умовах глобалізації відбулася трансформація джерел кримінальних доходів: на перший план вийшли доходи, отримані від розповсюдження наркотиків, торгівлі зброєю, викрадання людей з метою викупу тощо, хоча і традиційні джерела кримінальних доходів продовжують існувати, хоч і в менших обсягах.

Глобалізаційні тенденції розвитку світової економіки та людства загалом також зумовили формування системи факторів, що визначають виникнення легалізації кримінальних доходів як суспільно-економічного феномена. Фактори появи та розвитку даного явища можна розподілити на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних факторів доцільно віднести ті чинники, дія яких визначається зовнішнім впливом і не може бути змінена тим або іншим чином суб'єктом злочинної діяльності чи суб'єктами протидії такій діяльності. До об'єктивних факторів легалізації кримінальних доходів належать:

1) кризові явища у світовій економіці, які спричиняють економічну нестабільність, поширення нелегальних форм економічної діяльності тощо;

2) економічна, соціальна, політична глобалізація, що розширює можливості для отримання кримінальних доходів і можливості для їхнього приховування та переведення до категорії легальних;

3) розвиток глобальних комунікаційних і банківських мереж, які прискорюють терміни здійснення фінансових операцій, полегшують доступ до різноманітних банківських послуг; розширюють географію контрагентів таких операцій, що, у свою чергу, ускладнює ідентифікацію походження коштів, щодо яких здійснено багатоступеневу фінансову операцію;

4) економізація кримінальної діяльності, яка передбачає наявність економічної мотивації у неекономічних видах злочинів, і збільшення масштабів економічної злочинності, результатами якої є отримання кримінальних доходів;

5) поглиблення соціально-економічної нерівності як у рамках певної країни, так і між країнами з різним рівнем соціально-економічного розвитку;

6) функціонування інтеграційних об'єднань з вільним рухом капіталів між країнами – учасницями інтеграційного блоку;

7) розповсюдженість територіальних утворень з особливим режимом господарювання та оподаткування (спеціальні економічні зони, офшорні зони, податкові гавані та ін.);

8) недосконалість механізмів контролю над операціями за участю міжнародних фінансових інституцій.

Суб'єктивні фактори легалізації кримінальних доходів охоплюють чинники, які засновуються на діяльності окремих суб'єктів таких злочинів або суб'єктів протидії їм. До суб'єктивних факторів належать:

1) ідеалізація у масовому мистецтві злочинного світу та можливостей отримання доходів кримінальним шляхом, а також глобальне поширення зразків такого мистецтва;

2) підвищення обізнаності індивідуумів щодо можливостей отримання та легалізації кримінальних доходів;

3) поширення міжсуб'єктних зв'язків у кримінальному середовищі та пов'язане із цим поширення інформації щодо механізмів, каналів легалізації кримінальних доходів та щодо уникнення протидіючого впливу з боку суспільних інститутів;

4) посилення психологічної привабливості грошей, у тому числі кримінального походження, та можливостей отримання з їхньою допомогою різноманітних матеріальних благ;

5) зростання рівня корумпованості в органах влади та правоохоронних органах більшості країн світу.

Дія вказаних факторів призводить до поширення явища легалізації кримінальних доходів у світі, однак прихований характер подібної діяльності зумовлює складнощі щодо оцінки її масштабів та тенденцій розвитку. Опосередковано проаналізувати джерела та напрями руху фінансових потоків у рамках операцій з легалізації кримінальних доходів можна за індексами, що розраховуються міжнародними організаціями задля рейтингування країн світу. Так, індекс протидії відмиванню грошей (Anti-Money Laundering Index, AML Index), що розробляється з 2012 р. Базельським інститутом управління, містить інформацію щодо ризиків, пов'язаних із відмиванням грошей (значення індексу 10 відповідає найвищому ступеню такого ризику, а індекс рівний 0, навпаки, найнижчому ризику), тобто показує географічні джерела походження кримінальних доходів, щодо яких здійснюються фінансові операції, які мають на меті їхню легалізацію. Індекс фінансової таємниці, що розробляється з 2013 р. міжнародною неурядовою неприбутковою громадською організацією Мережа податкової справедливості (Tax Justice Network), засновується на експертних оцінках щодо дотримання в окремих країнах світу таємниці фінансових операцій та, відповідно, наявності в них можливостей щодо легалізації кримінальних доходів. Інакше кажучи, індекс банківської таємниці ранжує країни за їхньою привабливістю для здійснення операцій з «відмивання» грошей, отриманих незаконним шляхом (більші значення індексу відповідають більшому рівню секретності фінансових операцій та більшим можливостям ухилення від сплати податків), причому до даного індексу включено лише обмежену кількість країн, які мають у своєму складі території зі спеціальним режимом ведення економічної діяльності, оподаткування та ін.

Представлені у табл. 1 дані щодо значень вказаних індексів для окремих країн світу за результатами 2012 р. дозволяють визначити країни, які є основними джерелами походження кримінальних доходів, що піддаються легалізації: Афганістан, Іран, Камбоджа, Таджикистан та Ірак, тобто країни з низьким рівнем життя, високою політичною та економічною нестабільністю та з високою ризикованістю ведення легальної економічної активності. Натомість до найменш вірогідних джерел кримінальних доходів належать Швеція, Фінляндія, Естонія, Словенія та Норвегія – країни, які мають протилежні характеристики економічного, політичного та інституційного середовища.

Таблиця 1

Глобальні рейтинги участі країн у легалізації кримінальних доходів, 2012 р.

Країна	Індекс AML*	Ранг у світі за індексом AML	Країна	Індекс фінансової таємниці**	Ранг у світі за індексом фінансової таємниці
Афганістан	8,55	1	Швейцарія	1765,3	1
Іран	8,48	2	Люксембург	1454,5	2
Камбоджа	8,35	3	Гонконг	1283,4	3
Таджикистан	8,27	4	Кайманові острови	1233,6	4
Ірак	8,19	5	Сінгапур	1216,9	5
Гвінея-Бісау	8,17	6	США	1213,0	6
Гаїті	8,09	7	Ліван	747,9	7
Малі	7,95	8	Німеччина	738,3	8
Мозамбік	7,90	9	О-в Джерсі	591,7	9
Свазиленд	7,90	10	Японія	513,1	10
Болгарія	4,13	140	Швеція	55,7	71
Угорщина	4,07	141	Угорщина	54,7	72
Мальта	4,01	142	Бруней	50,6	73
Нова Зеландія	4,01	143	Андорра	43,4	74
Литва	3,81	144	Монако	38,8	75
Швеція	3,75	145	Самоа	31,0	76
Фінляндія	3,74	146	Домініка	26,9	77
Естонія	3,31	147	О-ви Кука	25,3	78
Словенія	3,30	148	Мальдівські о-ви	21,1	79
Норвегія	3,17	149	О-ви Сент-Кіттс і Невіс	18,5	80

Джерело: [24].

**Джерело: [25].

За індексом фінансової таємниці найпривабливішими для здійснення фінансових операцій з легалізації кримінальних доходів є Швейцарія, Люксембург, Гонконг, Кайманові острови, Сінгапур. Серед традиційних офшорів найменш привабливими виступають Домініка, острови Кука, Мальдівські острови та острови Сент-Кіттс і Невіс, причому вони мають достатньо високий рівень дотримання банківської таємниці, але незначні обсяги фінансових операцій через слабо розвинену фінансову інфраструктуру зменшують привабливість цих країн, як місця легалізації кримінальних доходів.

Процедура легалізації кримінальних доходів здійснюється з використанням численних інструментів і механізмів. Найчастіше дана процедура здійснюється у три етапи:

1) розташування (placement) кримінальних доходів у різноманітних фінансових установах або їхнє використання у комерційних операціях або фізичне переміщення готівкових коштів через кордон країни їх походження;

2) розшарування (layering) кримінальних доходів, тобто усунення прозорого зв'язку між цими коштами та джерелами їхнього походження шляхом здійснення численних фінансових операцій та зміни форми існування цих коштів (готівкова, безготівкова, електронна, товарна тощо);

3) інтегрування (integration) кримінальних доходів до складу статків, отриманих легальним шляхом та їхнє повернення до національної економіки як легальних фінансових або матеріальних ресурсів.

Тобто механізм легалізації кримінальних доходів може бути представлений у вигляді триступеневого циклічного механізму, в якому кошти виводяться

з національної економіки до складу кримінальних доходів через незаконну діяльність злочинних суб'єктів, після чого через ступені розташування, розшарування та інтегрування їхнє кримінальне походження приховується, а самі кошти повертаються до національної економіки (рис. 2).

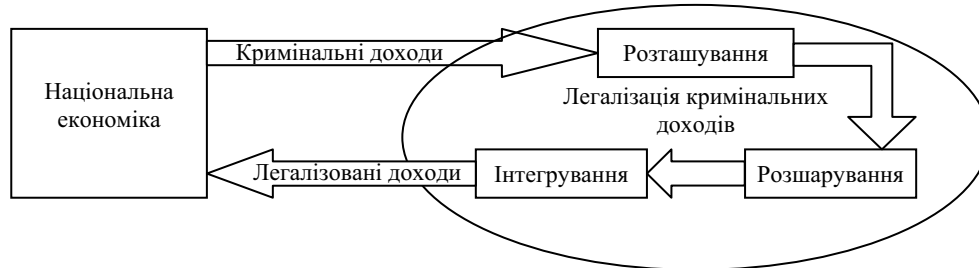

Рис. 2. Триступеневий механізм легалізації кримінальних доходів

У процесі функціонування даного механізму використовують такі інструменти, як вивезення готівкових коштів за кордон країни їхнього походження; банківські перекази коштів між рахунками їхнього власника та між його рахунками та рахунками підпорядкованих йому компаній, інших зацікавлених юридичних і фізичних осіб; укладання фіктивних контрактів з закордонними компаніями щодо надання послуг, розрахунки за якими здійснюються з використанням коштів кримінального походження; укладання фіктивних договорів купівлі-продажу неіснуючого товару; укладання фіктивних договорів оренди майна; купівля цінних паперів із подальшим їх розміщенням у закордонних фінансових установах.

Використання вказаних інструментів відбувається з залученням низки специфічних методів легалізації кримінальних доходів, зокрема, структурування коштів (їх розділення на дрібні суми); застосування електронних систем банківського обслуговування та здійснення інвестиційних операцій; створення мережі фіктивних підприємств, як офіційно пов'язаних, так і не пов'язаних з бізнесом суб'єкта легалізації кримінальних доходів.

Поширеність операцій з легалізації кримінальних доходів становить загрозу розвитку національних економік, а в умовах глобалізації – і всій світовій економіці. Подолання такої загрози потребує створення відповідних механізмів протидії легалізації кримінальних доходів як на національному, так і на міжнародному рівні. Якщо специфіка національних систем протидії легалізації кримінальних доходів визначається особливостями ролі даної країни у світовій легалізаційній системі (є країна джерелом кримінальних доходів чи центром здійснення операцій з легалізації); розвиненістю тіньового сектора економіки та, відповідно, масштабами кримінальних доходів; рівнем інституційного розвитку даної країни (розвиненість та ефективність правоохоронних органів, уповноважених на протидію легалізації кримінальних доходів), то міжнародна система протидії легалізації кримінальних доходів має діяти з дотриманням інтересів усіх учасників світової спільноти, мати ефективні засоби протидії на всіх стадіях функціонування механізму легалізації; сприяти гармонізації національних політик щодо протидії легалізації кримінальних доходів тощо.

Інституційну основу світової системи протидії легалізації кримінальних доходів становить низка конвенцій, укладених під егідою ООН, Ради Європи та інституцій ЄС. До таких конвенцій належать: Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин (1988 р., м. Відень); Конвенція Ради Європи «Щодо відмивання, виявлення, вилучення та

конфіскації доходів, отриманих від злочинної діяльності (1990 р., м. Страсбург); Директива Ради Європейських Спільнот «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей (1991 р., м. Брюссель); Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію (м. Страсбург, 1999 р.); Конвенцію Ради Європи про цивільно-правову відповідальність за корупцію (1999 р., м. Страсбург); Міжнародну конвенцію ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р., м. Нью-Йорк); Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р., м. Палермо); Конвенцію ООН проти корупції (2003 р., м. Мерид); Конвенцію Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та про фінансування тероризму (2005 р., м. Варшава).

Важливим документом з точки зору гармонізації національних систем протидії легалізації кримінальних доходів виступає розроблений ООН Типовий закон про відмивання грошей (1993 р.), в якому наведено перелік дій, пов'язаних з відмиванням грошей, визначено сутність злочину у даній сфері, узагальнено положення вказаних міжнародних конвенцій тощо.

Щодо спеціалізованих міжнародних інституцій, які мають на меті протидію легалізації кримінальних доходів, треба назвати Групу розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (Financial Action Task Force, FATF); Управління ООН з наркотиків та злочинності (United Nations Office on Drugs and Crime, UNODC), Інтерпол, а також низку регіональних інституцій: Європол, Європейська служба боротьби проти шахрайства (OLAF), Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму, Азійсько-Тихоокеанська група з боротьби з відмиванням грошей; Група з боротьби з відмиванням грошей у Східній та Південній Африці, Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей у Південній Африці, Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей на Близькому Сході та в Північній Африці; Група експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму; Карибська група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, Міжурядова група з боротьби з відмиванням грошей у Західній Африці.

Таким чином, інституційне середовище міжнародної протидії легалізації кримінальних доходів має багаторівневу структуру: міжнародні документи та діяльність міжнародних інституцій доповнюється регіональними документами та спеціалізованими інституціями, які в рамках глобальних стратегічних напрямів боротьби з легалізацією кримінальних доходів створюють умови для підвищення ефективності боротьби з цим явищем на регіональному рівні, враховуючи регіональні особливості кримінальної, фінансово-економічної та правоохоронної діяльності.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

– як економічна категорія економічна злочинність становить сукупність злочинних порушень економічних відносин, що усвідомлюється злочинним суб'єктом, має на меті його економічну вигоду за рахунок втрати вигоди іншими суб'єктами та супроводжується порушенням нормального функціонування інституційного середовища;

– легалізація кримінальних доходів в умовах глобалізації виступає однією з найпоширеніших форм економічної злочинності, суб'єктами якої є як фізичні особи, що скоюють злочини в ході своєї професійної діяльності у власних інтересах, так і корпорації (їхні посадові особи), які скоюють економічні злочини

з метою дотримання корпоративних інтересів; за об'єктом злочину легалізація кримінальних доходів належить до групи фінансових злочинів, які спрямовані на порушення фінансової системи держави;

– в умовах глобалізації легалізація кримінальних доходів зазнає впливу низки об'єктивних і суб'єктивних чинників; до перших належать кризовий, глобалізаційний, фінансовий та комунікаційний, інтеграційний чинники, а також чинники соціально-економічної нерівності, економізації злочинності, недосконалості інституційного контролю та існування територій, зі сприятливими умовами для легалізаційних об'єктів; до суб'єктивних належать фактори ідеалізації злочинності у мас-мистецтві, кримінальної поінформованості, міжсуб'єктивних зв'язків у кримінальному світі, психологічної привабливості грошей та корумпованості державних інституцій;

– основними країнами походження кримінальних доходів, що піддаються легалізації, виступають країни з низьким рівнем економічного, політичного, соціального та інституційного розвитку (Афганістан, Іран, Ірак, Камбоджа, Таджикистан), а найпривабливішими місцями здійснення операцій з легалізації кримінальних доходів є країни з розвинутою фінансовою інфраструктурою та зі спеціальними умовами ведення економічної та фінансової діяльності оподаткування тощо (Швейцарія, Люксембург, Гонконг, Кайманові острови, Сінгапур);

– легалізація кримінальних доходів відбувається на основі дії триступеневого механізму (розташування, розшарування та інтегрування кримінальних доходів) і з використанням численних інструментів (банківських, інвестиційних, комерційних, підприємницьких тощо) та методів (структурування доходів, здійснення електронних операцій, створення фіктивних суб'єктів підприємництва тощо);

– міжнародне інституційне середовище протидії легалізації кримінальних доходів має за мету свого функціонування дотримання інтересів усіх країн світу у даній сфері, гармонізацію національних політик відповідного спрямування та створення дійового механізму протидії легалізації на всіх її етапах; дане середовище утворене низкою нормативно-правових актів та міжнародних інститутів глобального та регіонального рівнів.

Бібліографічні посилання

1. Суэтин А. Макроэкономические последствия отмывания денег / А. Суэтин // Вопросы экономики. – 2002. – № 10. – С. 126–130.
2. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації : монографія / М. І. Флейчук. – Львів : Ахілл, 2008. – 660 с.
3. Голомша М. Організація боротьби з відмиванням тінювих капіталів: міжнародний досвід / М. Голомша // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 1. – С. 85–90.
4. Кондрат Е. Н. Основные способы легализации (отмывания) преступных доходов в результате совершения коррупционных преступлений / Е. Н. Кондрат // Право и экономика. – 2011. – № 10 (284). – С. 61–65.
5. Rădulescu D. L. The Concept of Money Laundering in Global Economy / D. L. Rădulescu // International Journal of Trade, Economics and Finance. – 2010. – Vol. 1, No. 4. – P. 354–360.
6. Ревенков П. Д. Отмывание незаконных доходов: анализ проблемы и некоторые рекомендации / П. Д. Ревенков, А. Н. Воронин // Деньги и кредит. – 2011. – № 4. – С. 30–35.
7. Dela Pena J. Exporting Criminality: Money Laundering in a Domestic and International Context / J. Dela Pena // Stanford University Research Journal. – 2009. – Vol. 8. – P. 41–46.

8. **Жубрин Р. В.** Борьба с легализацией преступных доходов: теоретические и практические аспекты : монография / Р. В. Жубрин. – М. : Волтерс Клувер, 2011. – 339 с.
9. **Коваленко В. В.** Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму : монографія / В. В. Коваленко, С. О. Дмитров, А. В. Єжов. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 140 с.
10. **Лунеев В. В.** Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции : монография / В. В. Лунеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.
11. **Устинова И. В.** Тенденции развития организованной преступности в условиях глобализации [Электронный ресурс] / И. В. Устинова // Экономика, государство, общество : электронный научный журнал. – 2010. – № 2 (6). – Режим доступа : <http://www.ego.uara.ru/ru-ru/issue/2011/02/04/>
12. **Мишин Г. К.** Проблема экономической преступности (опыт междисциплинарного изучения) / Г. К. Мишин. – М. : ВНИИ МВД России, 1994. – 88 с.
13. **Свенссон Б.** Экономическая преступность / Б. Свенссон; пер. со шведского; под ред. и со вступ. статьей М. А. Моргуновой. – М. : Прогресс, 1987. – 160 с.
14. **Егоршин В. М.** Преступность в сфере экономической деятельности : монография / В. М. Егоршин, В. В. Колесников. – СПб. : Фонд «Университет», 2000. – 273 с.
15. **Галянин А. В.** Компаративистский подход к анализу экономической преступности / А. В. Галянин // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2010. – № 1 (30). – С. 34–38.
16. **Гриценко С. А.** Экономические преступления как институциональные девиации / С. А. Гриценко // Научные труды ДонНТУ. Серия: Экономическая. – 2007. – Вып. 31–3. – С. 17–21.
17. **Саушкин С. А.** Преступления в сфере экономической деятельности: общее понятие и уголовно-правовая характеристика / С. А. Саушкин // Актуальные правовые проблемы современной России : сб. науч. статей; под ред. Н. А. Духно, В. М. Корякина; Московский государственный университет сообщения, Юридический институт. – М. : Юридический институт МИИТа, 2011. – Вып. 18. – С. 150–154.
18. **Волкова Н. М.** О содержании понятий преступности в сфере экономики / Н. М. Волкова // Экономика и право. – 2012. – № 4. – С. 40–45.
19. Rule of Law [Электронный ресурс] // Official site: Council of Europe. – Режим доступа : <http://www.hub.coe.int/web/coe-portal/what-we-do/rule-of-law/>
20. Большой экономический словарь / под ред. Азрилияна А. Н. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1376 с.
21. **Clinard M. B.** Criminal Behavior Systems: a Typology / M. B. Clinard, R. Quinney, J. Wildeman. – 3rd ed. – Cincinnati, OH : Anderson Pub., 1998. – 279 p.
22. **Галянин А. В.** Классификация основных форм экономической преступности / А. В. Галянин // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2010. – № 1 (30). – С. 31–34.
23. Money-Laundering and Globalization [Электронный ресурс] // Official site: United Nations Office on Drugs and Crime. – Режим доступа : <http://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/globalization.html>
24. Official site: The Basel AML Index [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.index.baselgovernance.org/index/Index.html#ranking>
25. Official site: Financial Secrecy Index [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.financialsecrecyindex.com/introduction/fsi-2013-results>

Надійшла до редколегії 19.11.2013